

Drvodělky a jejich výsadky na sever

Petr Bogusch

Drvodělky (*Xylocopa*) patří mezi nejznámější zástupce blanokřídlého hmyzu (*Hymenoptera*), a to z čeledi včelovitých (*Apidae*). Při vyslovení jejich jména si možná vzpomenete na obrovské černě zbarvené včely, jejichž tělo a hlavně křídla se krásně lesknou do různých odstínů modré a fialové barvy. Právě díky drvodělkám vědí i laici, že ne všechny včely žijí v úlech a rojí se, ale že většina z nich žije samotářsky a hnízdí někde v zemi nebo ve dřevě. Samotářské včely jsou obvykle drobné a nenápadné druhy. Nejnápadnější z nich jsou právě velké drvodělky.

S drvodělkami se můžeme setkat od brzkého jara do časného podzimu. Většinou ne příliš rychle, ale přesto elegantně létají na různé rostliny a nejraději ze všeho na kvetoucí stromy (viz obr.). Někdo možná našel jejich hnízdo v suchém stromě, které na povrch ústí otvorem, za který by se nemusely stydět největší dřevní druhy hmyzu, jako jsou larvy tesaříků a housenky motýlů drvopleňů. Samotné hnízdo je chodbou ve dřevě, která může nebo nemusí být větvená, a obsahuje několik málo komůrek — hnízdních buněk napěchovaných směsí rostlinného pylu a nektaru. V těchto komůrkách žijí larvy drvodělek — bílí beznozí

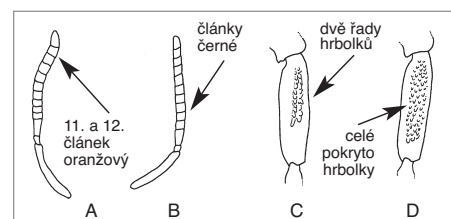
„červi“, kteří pohybují jen ústním ústrojím při konzumaci pylových zrněk. Larvy přecházejí ve svých komůrkách chladné období roku, při prvním výraznějším oteplení se zakuklí a během dubna nebo května se ven prokouše dospělá včela, připravovaná vylétnout do probouzející se přírody.

Velmi známá je drvodělka fialová (*Xylocopa violacea*, viz obr.), zejména díky publikacím, jako jsou červené knihy nebo průvodce přírodou řady chráněných oblastí České republiky, v nichž často najdeme foto-

Drvodělka fialová (Xylocopa violacea), samec na květech ovocného stromu

grafii nebo alespoň zmínku o tom, že z nápadných hmyzích druhů obývá popisované území právě drvodělka fialová. Málokdo však ví, že téměř k nerozeznání je od ní drvodělka potulná (*X. valga*, viz obr.), která se vyskytuje na stejných místech a je někdy dokonce hojnější. Na jihu Moravy a Slovenska byl v minulosti dokonce několikrát spatřen i odchycen třetí druh, drvodělka *X. iris* (české jméno nemá), která se hojněji vyskytuje na jihu Evropy. Setkáme se s ní třeba v Bulharsku, Řecku či Turecku, v České republice už zřejmě vyhynula. Z okolních zemí kromě Slovenska byla dvakrát nalezena v její jižnějších oblastech Německa, ale stejně jako v případě těch česko-slovenských jde o hodně staré údaje (poslední je z r. 1957). Drvodělku *X. iris* rozlišíme od obou výše zmíněných druhů snadno — je zhruba o polovinu menší a její tělo není lesklé do fialova, ale spíše do modrozelená. Z našich včel si ji můžeme hlavně co do velikosti splést s maltářkou zední (*Chalicodoma parietina*, viz obr.), nápadnou černou včelou z čeledi čalounicovitých (*Megachilidae*), která je zejména v teplých oblastech

Shora: Maltářka zední (Chalicodoma parietina) se podobá drvodělce Xylocopa iris. Foto P. Bogusch ♦ Určovací znaky drvodělek. Tykadlo samců: A — drvodělka fialová, B — drvodělka potulná; zadní holec samice: C — drvodělka fialová, D — drvodělka potulná. Podle E. Scheuchla (2000) kreslil P. Bogusch ♦ Drvodělka potulná (X. valga) byla po r. 1990 opakovaně zaznamenána v jižních Čechách (obr. z jižní Moravy)

Drvodělka fialová (Xylocopa violacea), samice z Kréty. Snímky S. Krejčíka, pokud není uvedeno jinak

jižní Moravy poměrně hojná. Tato včela však není tolik lesklá a má ze všech stran ochlupený zadeček. Staví si hnízda z hlíny na kamenech či na zdech a plní je rostlinným nektarem.

Drvodělky fialové i potulná žijí běžně na jižní Moravě a na Slovensku, hojně se s nimi setkáme i ve všech oblastech jižní Evropy (viz mapa), kde s nimi žijí ještě některé další druhy. Jak je tomu ale v Čechách? Hned na úvod je třeba říci, že jižní Morava je asi nejseverněji položenou oblastí, kde najdeme oba druhy pohromadě.

Drvodělka fialová se vyskytuje v jižních oblastech celé Evropy kromě Pyrenejského poloostrova, na východě zasahuje přes Krym až ke Kaspickému moři, existují nálezy ze Sýrie a z Íránu. Severní hranice jejího rozšíření prochází Francií, Belgií, Německem, Rakouskem, Moravou, Slovenskem a Ukrajinou. Areál rozšíření drvodělky potulné je mnohem větší. Sahá od jižních částí západní Evropy včetně Španělska až po střední Asii a Mongolsko na východě. Severní hranice rozšíření dosahuje nejvýše ve východní části Evropy: do Polska, Běloruska a Ruska, kde protíná Ladožské jezero. V první polovině 20. stol. byla nalezena i v Litvě, neexistují však žádné údaje o výskytu drvodělky potulné v Německu.

V Čechách se ani jeden z těchto dvou druhů trvale nevyskytuje, i když starší autoři z 19. a první poloviny 20. stol. několikrát opakovaně uvedli, že zejména drvodělka fialová se občas vyskytuje na území jižních Čech a na Šumavě. Bohužel dokladové exempláře neexistují, a tak můžeme jen věřit našim kolegům. Ve většině případů šlo pouze o pozorování, nebo byli nálezci amatéři či odborníci na jiné skupiny hmyzu, s čímž souvisí i nevěrohodnost údajů. Drvodělku lidé sice poznají, ale pouhým okem na několik centimetrů nerozezná tyto dva velmi podobné druhy ani odborník. Drvodělka fialová je známa i laické veřejnosti, zatímco o existenci drvodělky potulné vědí jen specialisté. Oba druhy rozlišíme tím, že samec drvodělky fialové má 11. a 12. článek tyka-

del (druhý a třetí od konce) oranžový, druhý druh má tykadla celá černá; samice drvodělky potulné má stehna zadního páru nohou celá pokrytá drobnými hrbolkami, samice drvodělky fialové má na stehnech jen dvě řady hrbolků (viz obr.).

Vraťme se ale k jejich rozšíření: jednotlivé nálezy z Čech dokazují, že existují výsadky obou druhů směrem na sever. Zatímco všechna pozorování drvodělky fialové se datují do přelomu 19. a 20. stol. a druh tedy nebyl na území Čech zaznamenán už skoro 100 let, nálezy drvodělky potulné přibývají. Po r. 1990 byla v Čechách třikrát nalezena v CHKO Blaník a na Třeboňsku a ve stejných oblastech byli pozorováni jedinci drvodělek, které se nepodařilo chytit a určit. Podobnou drvodělku pozoroval v r. 2006 V. Zeman i v Hradci Králové, což je mnohem severněji než většina míst ostatních nálezů. Drvodělky se však vyskytují i v Polsku, tedy na sever od ČR. Situace tam vypadá podobně, drvodělka fialová byla znovu objevena v Národním parku Polesie v r. 2002 téměř po 70 letech (poslední údaj byl z r. 1935 a v červené knize živočichů Polska z r. 2002 byla uváděna jako vymizelý druh). Nálezů drvodělky potulné je mnohem více a zejména v dřívějších letech byla poměrně často zjištěna v jihovýchodní oblasti Polska. Od r. 1990 jejich nálezů výrazně přibývalo a v posledních letech ji objevili na mnoha místech Krakovské a Lublinské správní oblasti. V Německu je situace přesně opačná: zatímco drvodělku potulnou tam nikdo nikdy neviděl ani neshíral, drvodělka fialová se pravidelně vyskytuje v Bavorsku, Bádensku-Württembersku a zasahuje údolím Rýna až na sever do Porýní-Vestfálska. Výskyt všech tří uvedených druhů drvodělek nám nejlépe přiblíží mapa s vyznačeným průběhem severních hranic rozšíření.

Drvodělky jsou velice pohyblivé včely, létají na velké vzdálenosti a v jižních oblastech Evropy se s nimi setkáme i vysoko v horách. Oba druhy však preferují teplé lokality, a proto se mohou úspěšně šířit jen určitými směry. Rozšíření drvodělky fialové a potulné napovídá, že každá z nich využívá jinou teplou oblast k dalšímu šíření. Zatímco v západní Evropě více na sever vystupující drvodělka fialová proniká nížina-

Rozšíření drvodělek ve střední Evropě. Plná čára představuje hypotetickou severní hranici rozšíření drvodělky fialové (X. violacea), přerušovaná čára drvodělky potulné (X. valga) a šedá čára drvodělky X. iris. Černé čtverečky představují severní výsadky drvodělky fialové, šedé čtverečky totéž pro X. iris a černá kolečka drvodělky potulné. Podle různých pramenů sestavil P. Bogusch

mi a údolními velkými řekami směrem do vnitrozemí Německa, drvodělka potulná se nedostala dále přes Alpy. Šíří se však více na východě, kde se vyskytuje na Ukrajině, na Slovensku a v jihovýchodní části Polska a v těchto oblastech postupuje na sever podél Karpat.

Nálezy z Čech, Polska i Německa ukazují, že výsadky obou druhů směrem na sever nejsou vzácné a nelze vyloučit, že se tyto druhy mohou usídlit trvaleji i v Čechách. Místy potenciálního výskytu drvodělek mohou být např. hráze jihočeských rybníků na Českobudějovicku a Třeboňsku, kam se mohou šířit jihomoravské nebo rakouské populace obou druhů. Kromě toho tyto lokality vykazují docela teplý charakter a existuje tu velké množství přirozených dutin a mrtvých stromů pro hnízdění. Dále je pravděpodobné hnízdění druhů na skalních stepích jižních svahů polabských kopců (Bán, Kunětická hora, Říp apod.), kde se v posledních letech objevila řada teplomilných druhů hmyzu s podobným typem rozšíření, mezi nimiž nechybí ani kudlanka nábožná (*Mantis religiosa*). Zajímavé je, že nálezy obou druhů drvodělek spadají právě do výše uvedených oblastí — Polabí a jihočeských pánví. Zvláště velký počet pozorování v posledních letech v jižních Čechách nasvědčuje i možnosti trvalého zabydlení druhu *X. valga* v této oblasti, důkaz v podobě nálezů hnízda nebo alespoň samice drvodělky s pořádnými pylivými rouskami (slepené hrudky pylu na sběracím zařízení včel) však stále chybí.

K průkaznému potvrzení zabydlení se těchto včel v jižních Čechách bude tedy při dalším výzkumu důležité najít hnízdiště nebo hnízdo, případně alespoň nepřímý důkaz hnízdění — drvodělku nesoucí nektar či pyl.